

Zunanje in notranje izkustvo

1. UVOD

Fenomenološke analize so običajno precej dolgočasno branje, morda tudi zato, ker – v nasprotju z literaturo ali filmom – le redko zajemajo fenomenologijo mejnih doživetij, npr. infarkta (Coppola, 1986), usmrtitve na vislicah (Bierce, 1891) ali na križu (Scorsese, 1988) ipd. Tostran fenomenoloških atrakcij lahko vzpodbudi primerljivo zanimanje le dovolj presunljiva teza o strukturi izkustva nasploh, in takšno tezo ponuja Janek Musek v zborniku “Phenomenology and Cognitive Science” (Musek, 1996): notranje doživljanje sebe je radikalno drugačno od doživljanja zunanjega sveta. Ta teza je bila takorekoč “prava muska” za moj kognitivni sistem, čeprav oz. zato, ker se z njo globoko ne strinjam. Domnevno binarnost izkustva tu analiziram in zavračam (razdelek 2), še najbolj odločno in podrobno pa vlogo (samo)refleksije v tej binarnosti (razdelek 3).

2. DVE RAZSEŽNOSTI IZKUSTVA?

Musek trdi, da ima izkustvo dve radikalno drugačni obliki ali dimenziji (str. 141): zunanje, perceptivno izkustvo zajema okolje in lastno telo, notranje, neperceptivno izkustvo pa je “v” meni ali “v moji glavi/duhu” (str. 143). Pri takih opisih izkustva je zanimivo že to, kako veliko količino narekovajev uporabljajo: običajni

pomen ključnih besed je suspendiran, odmaknjen v drugi plan, namesto njega pa je treba dobrohotno skonstruirati nek smiseln semantičen odmev (v nekem stavku na str. 143 so celo vsi elementi njegovega pomena "določeni" z uporabo narekovajev). Še bolj zanimive pa so implikacije dihotomije med zunanjim izkustvom telesa in izkustvom "v meni" ali "v moji glavi": jaz 'me' nisem v svojem telesu, glava ni del telesa, naslednji člen v gradaciji telo – glava, namreč možgani, pa tu seveda ne nastopa, čeprav pri celi stvari nima povsem nepomembne vloge.

Znotraj te bizarne dihotomije, na strani notranjega izkustva "v" meni/moji glavi močno pogrešam bolj precizno opredelitev njegove lokacije, ki je mogoča ravno s terminologijo zunanega izkustva: "v" meni/moji glavi je namreč nekje za očmi in med ušesi in za nosom, torej v preseku mrtvih kotov percepcije. Dejstvo, da ta presek ni prazen, predvidoma ni brez fenomenoloških posledic; drugačna konfiguracija čutil in njihovih mrtvih kotov bi verjetno proizvedla drugačno fenomenologijo. Poleg tega ni videti nepomembno, da se ta perceptivna opredelitev mesta notranjega izkustva ujema s kognitivno, da namreč vidim iz iste točke, v kateri tudi mislim. Porter reče temu topografska vezava gledanja in mišljenja (Porter, 1996). Ob tem je morda dovolj smiselno predpostaviti, da ujemanje točke gledanja in točke mišljenja omogoča gladke prehode izkustva iz percepcije v kognicijo in obratno, tako da me takorekoč nič ne zruka ko neham gledati in začnem razmišljati o tem, kako pravzaprav vidim. In končno, verjetno ni naključje, da je ta točka gledanja in mišljenja locirana ravno v možganih, ki sicer v tej shemi iz razumljivih razlogov ne nastopajo.

Shema dihotomije izkustva ima omejeno področje veljave: zajema le neko normalno, zmerno, budno izkustvo, pri katerem so svetloba, zvok, ... dovolj šibki, da ne začnem boleče zaznavati njih samih in zgubljam razliko znotraj – zunaj. Pri prešibkih dražljajih oz. njihovi odsotnosti (senzorna deprivacija) pa nastopijo halucinacije, manko zunanega izkustva se sprevrže v presežek notranjega, in shema se spet zamaje. Ob Muskovi taksativni določitvi notranjih in zunanjih izkustev pa ugotavljam, da bi sam potegnil mejo drugače: npr. emocija in volicija se (mi) v znatni meri zdita stvar izkustva telesa.

3. TRI TEŽE O (SAMO)REFLEKSIJI

V dihotomiji notranjega in zunanega izkustva je (samo)refleksija v celoti na strani notranjega izkustva, dihotomija sama pa je pogoj razvoja (samo)refleksije. To stališče povzemam v obliki treh tez, ki jih analiziram in obračam:

3.1 “Ni percepcije brez refleksije”

Musek trdi, da percepcijo spremlja neko drugo, notranje izkustvo, npr. Vrednotenja, in da je to neperceptivno spremljavo težko oz. nemogoče ‘hardly’ abstrahirati (str. 148). Nasproti temu trdim, da je to neperceptivno spremljavo mogoče abstrahirati in da se včasih tudi sama abstrahira. Dovolj znan primer iz vsakdanjega življenja je občasna izkušnja popolne zmedenosti ali močne treme, ko sem takorekoč “ iz(ven) sebe”, “izbezumljen” – refleksija popolnoma odpove in delujejo le še refleksi; po analogiji z OBE (Out of Body Experience) bi temu lahko rekli OME (Out of Mind Experience). Manj vsakdanji primer je opisan v Hardingovi zgodbi o človeku, ki je izgubil glavo: spregledal je, se popolnoma zatopil v gledanje in spregledal/videl, da nima glave, ker lastna glava pač ni vidna (Hofstadter in Dennet, 1981).

3.2 “Percepcija ni refleksivna”

Musek trdi, da v perceptivnem svetu (ali perceptivnem izkustvu) ni ničesar, kar bi lahko bilo refleksivno (str. 148). Percepcija resda ni refleksivna v tem smislu, da ne more percipirati same sebe; percepti se tudi ne nanašajo nase, lahko pa se nanašajo na nas. Percepcije same ne percipiramo, percipiramo pa sebe, po zunanjih in notranjih kanalih (propriocepcija). Samo-percepcija je sicer delna in delno (pri)dušena: vidimo npr. le del lastnega telesa, njegove zvoke pa slišimo precej slabo (Košnik, 1993). To omejitev direktne samo-percepcije delno odpravi indirektna samo-percepcija, npr. gledanje svoje glave v zrcalu.

3.3 “Binarnost izkustva je pogoj (samo)refleksije”

Musek trdi, da je binarna struktura izkustva pogoj za evolucijo refleksivnega ali samo-refleksivnega mišljenja, zavesti in refleksivnega samo-zavedanja (str. 159). Trditev je sicer videti dovolj smiselna, vendar ne nese prav daleč: razvoj refleksije bi bil le nekakšna eksplikacija tega, kar je že implicitno dano v strukturi izkustva. Obratna trditev, da je namreč refleksija pogoj binarnega izkustva, se zdi enako smiselna, pove pa precej več: z nastopom refleksije se razcepi ali podvoji neko primarno, nerefleksivno in nereflektirano izkustvo. Zmožnost refleksije, zgledno manifestirana v sposobnosti prepoznavanja svoje zrcalne podobe – Gallupov MRT, Mirror Recognition Test zavesti (Gregory, 1987) – je pomemben prag v razvoju kognitivnih sposobnosti, ki ga poleg človeka dosežejo le nekateri primati in morda delfini (Marten in Psarakos, 1995). Na ravni individualnega razvoja (Mayer, 1985), ki

naj bi rekapituliral evolutivni, je konstitutivna vloga zrcalne (samo)refleksije formulirana v koncepciji zrcalnega stadija razvoja (Lacan, 1966). V kognitivni znanosti je ta koncepcija posplošena v Smithovem “ekološkem” pojmovanju refleksije kot sposobnosti prepoznavanja svojih “odrazov” v okolju, sledi svoje prisotnosti v njem, ki je konstitutivna za jaz, zavest in koncept sebe (Smith, 1986). Zrcalno refleksijo sem sam bolj podrobno obdelal (Bojadžiev, 1996), tu pa dodajam še klasičen filmski zgled refleksije: prehod nekdo ihti ali ihtim v “Rashomonu” (Kurosawa, 1950). Ob tem bi še dopolnil Muskovo navedbo Descartesa: sklep ‘percipio ergo sum’ morda resda ni možen, sklep – percipio sibi ergo sum’ pa je videti dovolj trden (tudi v primeru avtoskopije).

Še zaključna, bolj splošna opomba: ko govori o binarni strukturi izkustva kot nekakšnem manjkajočem členu v evoluciji človeške psihe, omenja Musek tudi ‘dobro znane, kvalitativne poteze’, po katerih se ljudje razlikujejo od drugih bitij (str. 150). Meni pa se zdi, da te poteze niso niti dobro znane, niti kvalitativne, z izjemo sposobnosti za uspešno opravljanje omenjenega zrcalnega testa – raziskave živalske kognicije pravzaprav šele ugotavljajo, kako malo vedo o svojem predmetu.

LITERATURA

- BIERCE, A. (1891): *An Occurrence at Owl Creek Bridge*, v: *Tales of Soldiers and Civilians*, E. L. G. Steele, San Francisco; HTML na nvlinc.com/čbnl/shorts/stories/owlcrk.html.
- BOJADŽIEV, D. (1996): *Self-reference in phenomenology and cognitive science*, v: BAUMGARTNER, E. et al (ur.): *Handbook of Phenomenology and Cognitive Science*, Röhl Verlag, Dettelbach; HTML na nl.ijs.si/čdamjan/phen.html.
- COPPOLA, F. F. (1986): *Peggy Sue Got Married*, Tristar Pictures.
- GREGORY, R. (1987): *The Oxford Companion to the Mind*, Oxford University Press, Oxford.
- HOFSTADTER, D.R., DENNETT, D. (1981): *The Mind's I – Fantasies and Reflections on Self and Soul*, Penguin Books, Middlesex.
- KOŠNIK, M. (1993): *Prostor v telesu*, Inštitut Egon March, Ljubljana.
- KUROSAWA, A. (1950): *Rashomon, Daiei*, Tokyo.
- LACAN, J. (1966): *The Mirror Stage as Formative of the Function of the I as Revealed in Psychoanalytic Theory*, v: *Écrits – A Selection*, Tavistock Publications, London.
- MARTEN, K., PSARAKOS, S. (1995): *Evidence of self-awareness in the bottlenose dolphin*, v: PARKER, S. T. et al (ur.): *Self-awareness in Animals and Humans*, Cambridge University Press; New York; HTML na earthtrust.org/delbook.html.
- MAYER, J. (1985): *Razvoj samozavedanja kot temeljne funkcije jaza*, *Anthropos* 5-6, Ljubljana.
- MUSEK, J. (1996): *Two Dimensions of Experience*, v: BAUMGARTNER, E. et al (ur.): *Handbook of Phenomenology and Cognitive Science*, Röhl Verlag, Dettelbach.

- PORTER, R. (1996): *Review of R. Gregory's Mirrors in Mind*, *New Scientist* 11.
- SCORSESE, M. (1988): *The Last Temptation of Christ*, *Universal Pictures*.
- SMITH, B. (1986): *Varieties of Self-reference*, v: HALPERN, J. (ur.): *Theoretical Aspects of Reasoning about Knowledge, Proceedings of the 1986 Conference*, Morgan Kaufmann Publishers, Los Altos.